

Дудко Д. М.

НАЩАДКИ ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ

Стаття містить аналіз документальних відомостей про те, що Г. С.Сковорода був одружений і мав прямих нащадків.

Стаття содержит аналіз документальних свідельств о том, что Г. С. Сковорода был женат и имел прямых потомков.

The article deals with the analyse of the documental data that H. S. Skovoroda was married and had direct descendants.

Великий український філософ і поет Григорій Сковорода ніколи не мав ані сім'ї, ані дітей. Ця думка є загальноприйнятою. Адже в творах і листах просвітителя, як і в творі його друга і біографа М.І.Ковалинського, нема навіть натяку на щось подібне. Існує лише народна легенда про невдалу спробу поета одружитися з дочкою майора – власника хутірця під Валками [1; 2].

Та ось 1969 р. до села Сковородинівка, де скінчився життєвий шлях просвітителя, прийшов от такий лист (мова та орфографія оригіналу):

«Уважаемый товариш!

Прочитав в газете «Известия» №239 о музее имени Сковороды Григория Савича, я решила Вам написать.

Не вкралась-ли ошибка в дату его жизни. Не может быть, чтобы это было в 90-х годах XVIII ст.

Внуком Г.Сковороды был мой дед Федор Ницкевич. Мои родители: Ницкевич Николай Федорович родился в Полтаве в 1855 г.

Моя мать Екатерина Степановна Ницкевич, рожденная Горпинченко, в 1857 г. в г.Изюме Харьковск.обл. Она была племянницей писателя Данилевского. Они глубоко чтити память о Григории Савиче. Бережно хранили церковное брачное свидетельство о женихе Сковороде с невестой Колбасой.

Любопытное сочетание украинских фамилий.

Я с раннего детства знала об этом прадедушке, что он был поэт, что ходил по селам, пел свои стихи-вирши, аккомпанируя себе на каком-то старинном струнном музыкальном инструменте. Что он носил лапти. И за свои стихи был преследуем царским правительством. Как впоследствии и мои родители. Они были под надзором жандармерии в Алтайском крае. Я пенсионерка. В настоящее время живу в г.Риге.

Прошу Вас сообщить о получении моего письма.

Мой адрес: Латв. ССР, г. Рига, п/о 59, ул. Бикерниеку 79, кв. 23, Марии Николаевне Робцевич.

С уважением М.Робцевич-Ницкевич.

24 ноября 1969 г. Рига».

Що це? Чиясь витівка (сковорода з ковбасою!)? Старече марення? Чергова «дитина лейтенанта Шмідта»? На жаль, тоді листові не надали належного значення. Державного музею Сковороди в селі ще не було, а керівник громадського музею поета, директор місцевої школи І.М.Глушко саме перед тим помер. Учителі школи поставилися до листа скептично, навіть не відповіли на нього. Лише 1987 р. піонервжата Наталія Федорівна Твердохліб передала музеєві цей лист.

Ми звернулися до Юрія Івановича Абизова – літературознавця з Риги, що вивчав історію українсько-латиських літературних зв'язків. Не без зусиль він виявив, що

М.М.Робцевич померла приблизно 1982 р., а її син Сергій Костянтинович (нар.1927 р.) – через рік. Жінка сина Робцевич (Єрмілова) Д.Т. померла в Орлі 1986 р. Як повідомили нам її сусіди, деь у Сибіру живе його племінник.

Пошуки в Державному архіві Харківської області дали небагато. Дворянська родина Горпинченко (Горпинченкових) справді жила в ХІХ ст. в Ізюмі, і Степан Горпинченко (нар. не пізніше 1836 р.) міг бути батьком К.С.Горпинченко (Ніцкевич), хоча вона сама до родовідної книги чомусь не була внесена. В Г.П.Данилевського рідних племінників та племінниць не було (хоча могли бути двоюрідні) [3, арк.1 зв.; 4, арк. 26 зв.; 5, арк. 39 зв. – 40].

В Держархіві Полтавської області дворянські родовідні книги не збереглись, але у виданому 1898 р. «Списку дворян Полтавської губернії» згадуються Микола Федорович Ніцкевич та його сестра Марія, затверджені в дворянських правах 1857 р. як діти генерал-майора [6, 474].

Найцікавіші дані містили документи, копії яких надіслав нам Центральний державний історичний архів СРСР – справа Департаменту герольдії про затвердження в дворянстві дітей Ф.Ніцкевича (ф.1343, оп.26, спр.2164, арк.1-17). М.Ф.Ніцкевич народився 1852 (а не 1855) р., а його сестра – 1845 р. Батько їхній, Федір Григорович Ніцкевич (нар.1807 р.) – бойовий офіцер російської армії. В 1828-1829 рр. воював з турками під Анапою і в Болгарії, за відвагу в боях був нагороджений двома орденами та медаллю. Потім служив у кадетському корпусі в Петербурзі, та невдовзі перевівся до Полтави, де служив інспектором місцевого кадетського корпусу. За «безпорочну службу» був відзначений ще чотирма орденами, почесними знаками та іншими нагородами. Помер 1856 р., лише за півроку до того одержавши генеральське звання.

Про походження Ф.Г.Ніцкевича сказано: «з дворян Полтавської губернії» (арк.3), зазначено, що в його батьків був маєток (придбаний, а не родовий) в Пирятинському пов. цієї губернії (арк.8). Особливо цікаві, навіть загадкові, відомості про його батька (в постанові Полтавських губернських дворянських зборів від 18.XII.1856 р.):

«Из дела оказалось, что по определению Киевского дворянского депутатского собрания 6 сентября 1784 года, внесен во 2-ю часть дворянской родословной книги капрал Григорий Ничкевич, бывший впоследствии поручиком, по происхождению от прадеда его по женской линии полковника компанейского Андрея Колбасы, которому Высочайшею грамотою императора Петра Первого пожаловано село Коробовка, часть котрого имения по неоставлению полковником Колбасою наследников мужеска пола поступила дочери его, а от нее ему Григорию Ничкевичу. Но ни актов о переходе сего имения, ни метрических свидетельств о происхождении поручика Григория, а от него сына Федора Ничкевича при деле нет» (арк. 13-13 зв.).

Про старшинський рід Ковбас в опублікованих джерелах є такі відомості. Андрій Ковбаса був полковником компанійців (найманої гетьманської кавалерії) ще за Мазепи. 1708 р., після зради останнього, залишився на боці Росії і разом з І.Скоропадським воював проти шведів [8, 614]. 1720 р. гетьман Скоропадський пожалував полковникові, який вже мав поле біля Золотоноші, село Коробівка під тією ж Золотоношею [9, 29]. 1721 р. Петро I жалуваною грамотою підтвердив маєткові права Ковбаси, а в листопаді 1722 р. втрутився в конфлікт між останнім та полковим писарем і поновив свого протеже на посаді полковника [9, 85, 150]. Було це незадовго до розправи над Полуботком. Словом, був полковник вірним і далеко не безкорисливим царським слугою з неабияким політичним нюхом. Помер А.Ковбаса не пізніше 1729 р. Про це свідчить підтвердження Д.Апостолом права вдови Ковбаси Марії на згадані маєтки та на два шинки в Золотоноші [9, 89]. 1731 р. Заснована А.Ковбасою слобода Ковбасувка була продана козаком Золотоніської сотні Юрієм Андрійовичом (очевидно, його сином) переяславському полковому осавулові Л.В.Коломийченкові [7, 200] і 1758 р.

Агрипина Ковбасівна (певно, дочка або онука А.Ковбаси) була хрещеною матір'ю новонародженого сина переяславського сотника Леонтовича [7, 70].

Отже, Г.Ніцкевич має бути сином або дочки Ю.А.Ковбаси, або дочки рідної дочки А.Ковбаси, при чому батько капрала дворянином не був. Але чому тоді «при деле нет» жодних документів, де б згадувався цей батько? Адже документи про своє походження та маєтки дворяни берегли понад усе! Або відповідні документи були втрачені (але чому їх не відновили або хоча б не вказали причин неможливості відновлення?), або в них було щось таке, що не сприяло підтвердженню дворянських прав. Безперечно лиш те, що в роду М.М.Ніцкевич дійсно фігурувало прізвище Ковбаса. Якщо вірити М.М.Ніцкевич, то сином Г.С.Сковороди має бути саме Григорій Ніцкевич – батько її діда Ф.Г.Ніцкевича. Якщо мати Г.Ніцкевича – дочка Ю.А.Ковбаси, то вона дійсно могла бути дружиною Сковороди на прізвище Ковбаса, про яку йдеться в листі. Г.Ніцкевич 1784 р. був капралом, отже, людиною вже дорослою, але, швидше за все, молодою. Отже, народився він десь в середині 1760-х рр..

Сковорода в цей час мав трохи більше 40 років і чергував роботу в Харківському колегіумі з мандрями по Україні. Саме на цей час припадає, по-перше, його напівлегендарна спроба одруження у Валках (за І.І.Срезневським – 1765 р.). Проте валківського майора ототожнити з Ю.А.Ковбасою не можна. Згідно з «Списком дворян Харківської провінції» 1767 р. під Валками жив майор, що мав всього 6 кріпаків, але звався він Григорій Федорович [2, 17-23]. По-друге, загадкова пригода сталася з Сковородою 1767 р. на Куп'янщині: «...Тол нечаянной вихор выхватил меня с Купянских степов, что, кромѣ ютки да бурки кирейной, ничего не взял» (лист до М.І.Ковалинського від 25 червня 1767 р.) [10, 354].

Отже, перебіг подій можна уявити так. Між 1764 і 1768 рр. Сковорода на Золотонощині або Куп'янщині покохав онуку полковника А.Ковбаси і одружився з нею – скоріш за все, таємно. Не важко уявити реакцію бундючної старшинської родини на появу такого зятя (досить згадати «Назара Стодолю»). Ймовірно, поетові довелося тікати, рятуючи своє життя. Можливо також, що йому поставили умову: оскільки він не може утримувати сім'ю – не зустрічатись з нею. Жінка Сковороди, очевидно, прожила після того недовго: її син успадкував маєток не від неї, а від тітки, яка, мабуть, і виховувала його. Чи зустрівся філософ з дорослим сином, як склалися їх відносини – невідомо.

Але чому гаданий син Сковороди (що звався, до речі, як і він, Григорій) носив прізвище Ніцкевич (Ніцкевич)? На Переяславщині (за даними «Опису Київського намісництва» 1781 р.) існувала небагата і незнатна старшинська родина Ніцкевичів. У Гельмязовській сотні значковий товариш Ніцкевич («Ніцкович») мав всього 4 селян, священник Ніцкевич – 6 [11, 108]. Можливо, дружину Сковороди спішно видали, порушуючи церковні правила, за когось із цієї родини? Або просто дали синові поета це прізвище, відоме серед місцевої старшини, але зовсім не знамените? Не виключено, що з натяком на польське *nis* – «ніщо». Отже, «нічий син», «син нікчеми». Ймовірно, полковникові спадкоємці в такий спосіб познущалися з філософа і його нащадків.

Нащадки, проте, берегли не лише пам'ять про Сковороду, але й деякі його традиції. Федір Ніцкевич після блискучого початку кар'єри раптом залишає Петербург і повертається на Україну – вчинок зовсім в дусі Сковороди. І багатства собі ніякого не нажив – мав лише батьківський маєток (всього 25 душ), одружився з дочкою армійського майора, який помість зовсім не мав. Навіть грошей на переїзд до Полтави бракувало – казна виділила 500 крб. «во внимание к недостаточному состоянию» (арк.4, 8). Щоправда, прогресивністю політичних і навіть педагогічних поглядів не відзначався: мав за кума самого Миколу І (арк.9, 10), до кадетів ставився суворо і часто

застосовував різки; проте в корпусі його пам'ятали як вимогливого, але чесного і старанного працівника [12, 41, 54]. А син генерала став революціонером.

Звичайно, викладені тут міркування – лише гіпотеза. Але наведені факти, на наш погляд, можуть свідчити про те, що великому сину України ніщо людське не було чуже. Відзначаючись високою моральністю, він не вважав родинне життя і кохання чимось низьким. В своїх педагогічних творах «Благодарный Еродій» і «Убогий Жайворонок» великий педагог високо ставить родинне виховання і народження дітей. Навіть свої філософські твори мислитель називає «синами» і «дочками». Чому ж він нічого не пише про власні спроби створити родину? Мабуть, згадувати про це було надто боляче. Можливо, щось знав Ковалинський. Але не розголошував особистих таємниць учителя. Та й не вписувалися вони в створений біографом «в старинном вкусе», на житійний кшталт образ святого аскета.

Література:

1. Срезневський І.І. Майоре, майоре! // Ковалівський А.П. Григорій Сковорода: дослідження і переклади. Х.: Вид-во «Атос», 2007. – С.141-196.
2. Ковалівський А.П. З приводу оповідання // Ковалівський А.П. Григорій Сковорода: дослідження і переклади. Х.: Вид-во «Атос», 2007. – С.106-140.
3. Державний архів Харківської області. – Ф.14. – Оп.11. – Спр.2.
4. Державний архів Харківської області. – Ф.14. – Оп.11. – Спр.6.
5. Державний архів Харківської області. – Ф.14. – Оп.11. – Спр.7.
6. Список дворян, внесенных в родословную книгу Полтавской губернии. – Полтава, 1898.
7. Модзалевский В.Л. Малороссийский родословник. Т.3. – К., 1914.
8. Модзалевский В.Л. Малороссийский родословник. Т.4. – К., 1914.
9. Летопись занятий Археологической комиссии за 1901 г. Вып.17. – СПб., 1907.
10. Сковорода Г. Повне зібрання творів. У 2 т. – Т.2. – К.: Наук.думка, 1973.
11. Описи Київського намісництва. 70–80 років XVIII ст. – К.: Наук.думка, 1989.
12. Павловский И.Ф. Исторический очерк Петровского Полтавского кадетского корпуса (1840–1896). – Полтава, 1890.